

ВИЯВ СОЦІАТИВНОСТІ В НАУКОВОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ПРИЙМЕННИКІВ)

Термін „соціатив” (англ. *sociative*) як виразник лінгвістичного поняття тісно пов’язаний із загальним значенням сумісної дії, а категорія сумісності – це важлива ономасіологічна категорія, що так чи так виражається в кожній мові.

Завважимо, що слід розмежовувати терміни «комітативність» і «соціативність», адже соціативність – різновид сумісності, який припускає відносну рівноправність двох або більше субстанцій і форм їхнього руху, а комітативність – інший вид сумісності, що припускає нерівноправність спільних субстанцій і форм їхнього руху, а саме визнання головної ролі однієї зі спільних субстанцій (на психолого-логічному рівні субстанція може виступати як суб’єкт або як об’єкт, тому між спільними субстанціями можливі три основні типи різних зв’язків: а) суб’єкт–суб’єкт; б) суб’єкт–об’єкт; в) об’єкт–об’єкт) [3, с. 179]. Системних досліджень соціативності в загальному мовознавстві практично немає. Науковці розглядають це мовне явище серед прийменникових відношень [2; 4], але не аналізують його ознаки, семантичні відтінки, особливості тощо.

У сучасних слов’янських мовах явище соціативності отримує повне вираження тільки за допомогою певних прийменників, що поєднують субстантиви й позначають відношення сумісної дії. В українському мовознавстві Г. Балабан першою робить спробу розкрити сутність соціативного значення, виокремлюючи на матеріалі прийменникових новотворів шість мікрополів соціативних прийменників [1, с. 60].

Мета нашої наукової розвідки – проаналізувати особливості вияву соціативності в науковому стилі української мови на матеріалі прийменників та їхніх еквівалентів (далі – еквіприйменників).

Соціативністю називаємо співучасть в одній справі кількох осіб, що

характеризується множинністю учасників дії, їхньою відносною рівноправністю й активністю, а також належністю або до суб'єктів, або до об'єктів спільної дії. Прийменники (еквіпрійменники) соціативності – це службові слова-морфеми, що виражають відношення сумісності – супроводу, співвияву, відносно рівноправної співучасті в одній справі кількох суб'єктів або об'єктів дії.

Загалом в українській мові виявлено 190 прийменників (еквіпрійменників), що вказують на соціативні відношення, із них 58 кваліфіковано як власне-прийменники, а 132 – як еквіпрійменники. У межах соціативного поля логічних прийменників сучасної української мови виокремлюємо вісім мікрополів: 1) власне-соціативного значення; 2) соціативності – неподільного зв'язку; 3) соціативності – паралельного зв'язку; 4) соціативності – протиставного та зіставного зв'язку; 5) соціативності – керівництва, заступництва, контролювання; 6) внутрішньої локалізації; 7) соціативності – способу дії; 8) соціативності – причини.

Стрижнева прийменниково-відмінкова конструкція *з + О. в.* відтворювана як виразник власне-соціативності в різних стилях української мови, але переважно – у розмовному й художньому. У науковому функційному стилі спостерігаємо тенденцію до заміни прийменника *з* синонімічними – одиницями *поруч з, поряд з, разом з, спільно з, сумісно з*, що можуть позначати власне-соціативність у поєднанні з назвами неживих предметів: *Просторові відношення **поряд з** об'єктними та іншими обставинними відношеннями, зокрема часовими і причиновими, виступають одним із найважливіших фрагментів в організації синтаксичного ладу мови* (М. Степаненко). Трикомпонентні власне-прийменники соціативності – неподільного зв'язку *у (в) контакті з, у (в) поєднанні з, у (в) співавторстві з, у (в) співвідношенні з, у (в) співдружності з, у (в) співпраці з, у (в) співробітництві з, у (в) сполученні з, у (в) сукупності з* у мові науки досить активно реалізують власне-соціативну семантику: *Результати проведеного зіставного аналізу свідчать про існування деяких*

особливостей функціонування (діє)прислівників оцінки у сполученні зі згаданими дієсловами (О. Туришева, О. Лазебна).

Еквіпрійменники соціативності – паралельного зв'язку *в унісон*, *в унісон з* та соціативності – неподільного зв'язку *у (в) контактi з*, *у (в) наборі*, *у (в) серії*, *у (в) циклі* саме з соціативним значенням відтворюються тільки у двох стилях – науковому й публіцистичному.

Усі центральні прийменникові одиниці протиставного та зіставного зв'язку (*порівняно з*, *урозріз (врозріз) з*, *усупереч (всупереч) з*, *в опозиції з*, *у (в) боротьбі з*, *у (в) зіставленні з*, *у (в) зіткненні з*, *у (в) контрасті (контраст) з*, *у (в) порівнянні з*, *у (в) протиставленні з*, *у (в) протистоянні з*, *у (в) суперечності з*) активно функціують у наукових текстах, напр.: *Таким чином, здійснення свого права **всупереч із** основними принципами права, неналежним чином та всупереч інтересам суспільства або держави характеризує процес здійснення права **всупереч із** його основним соціальним призначенням* (О. Милетич).

Майже всі прийменники й еквіпрійменники мікрополя соціативності – керівництва, заступництва, контролювання, окрім ненормативних *за проводом (заст.)*, *під патронажем (кальк.)*, у науковому стилі сучасної української мови реалізують соціативне значення, зокрема, сполуку *під проводом* уживають переважно в текстах історичної тематики, де вона поєднується з іменами видатних історичних діячів, назвами державних посад і військових звань тощо.

Переважно в публіцистичних і наукових текстах відтворюються прийменникові одиниці *у (в) комплексі*, *у (в) поєднанні*, *у (в) сукупності*, що вказують на середовище як на неподільну єдність – еквіпрійменники внутрішньої локалізації.

Еквіпрійменники найменшого за кількісним складом мікрополя соціативності – способу дії (напр., *з супроводом*, *з участю*, *за допомогою*, *за посередництвом*, *за сприяння (сприянням)* тощо) також фіксуємо у функційному науковому стилі, проте завважимо неприпустимість уживання ненормативних форм *при допомозі*, *при*

підтримці, при участі, через посередництво.

Зрідка в наукових текстах функціують еквіпрійменники соціативності – причини (*за велінням, за дорученням, за наказом (наказами), на вимогу (за вимогою), за приписом, за ініціативою (за ініціативи)*) та ін.), проте найчастіше вони трапляються в офіційно-діловому стилі.

Отже, стрімкий науково-технічний і соціальний розвиток людства останніх десятиліть зумовив появу великої кількості слів-новотворів і їхнє активне функціювання в мові науки. У науковому стилі сучасної української мови фіксуємо велику кількість соціативних прийменників, за винятком деяких ненормативних форм (*лава в лаву з (заст.), навспіл з (діал.), під патронажем (кальк.)* тощо) і таких, що виразно презентують розмовний, художній або публіцистичний стилі (напр., *в океані, віч-на-віч з, з примхи, за компанію з, наввипередки з, у (в) черзі*). Кожне з восьми мікрополів соціативного поля логічних прийменників повно представлено в наукових текстах.

Література

1. Балабан Г. С. Динамічні процеси в прийменниковій системі сучасної української літературної мови : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01 / Г. С. Балабан ; НАН України, Ін-т української мови. – К., 2007. – 283 с.+ 63 с. (дод.) – Дві кн. одиниці. – Бібліогр. : с. 218-283.
2. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови / І. Р. Вихованець ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1980. – 286 с.
3. Мухин А. М. Синтаксический анализ и проблема уровней языка / А. М. Мухин. – Л. : Наука, 1980. – С. 173-181.
4. Пруссакова Е. М. Система производных предлогов современного русского языка : дис. ...канд. филол. наук : 10.02.01 / Е. М. Пруссакова ; Кыргызский нац. ун-т им. Ж. Баласагына. – Бишкек, 2002. – 203 с. – Библиогр.: с. 138-154 + 49 с. (приложение).